

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Харківське історико-філологічне товариство

*Присвячно 300-річчю
від дня народження Григорія Сковороди*

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 9/2022

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №3281 від 18.09.2008.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (заступник головного редактора) (Харків)
Богданова І. І., канд. філол. наук, доц. (Харків)
Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Берегове)
Лисиченко Т. Ю., канд. філол. наук (Харків)
Нестеренко Н. П., канд. філол. наук, доц. (Харків)
Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
Руденко С. М., канд. філол. наук, проф. (Харків)
Сюта Г. М., д-р філол. наук, пров. наук. співроб. (Київ)
Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Нелюба А. М., д-р філол. наук, професор, Харківський національний університет імені
В. Н. Каразіна.
Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, Національний університет біоресурсів
і природокористування України.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
(протокол №3 від 2 листопада 2022 року)

У 41 **Український світ у наукових парадигмах:** Збірник наукових праць Харківсько-
го національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Вип. 9. —
Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2022.— 180 с.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-48-1

© Автори матеріалів, 2022
© Макет Т. Лисиченко, 2022
© Обкладинка У. Мельникова, 2022

Матеріали
Міжнародної наукової конференції

«РЕФЛЕКСІ ПРО ГРИГОРІЯ СКОВОРОДУ У ХХІ СТОЛІТТІ»

22–23 вересня 2022 року

Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

Варшавський університет

Харків — 2022

Лідія Ткаченко

доктор педагогічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

lidiyatkachenko45@hnpu.edu.ua

РИТОРИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Філософські ідеї та наставницька, учительська діяльність Григорія Савича Сковороди завжди перебували в колі наукового пошуку вітчизняних і зарубіжних дослідників. Видатний дослідник Д. Чижевський у 1934 р. написав у своїй книзі «Філософія Г. С. Сковороди»: «Може, ні про одного філософа у світі не висловлено таких розбіжних думок, як про Сковороду. Тепер є не менше, ніж 250 великих та малих праць, присвячених Сковороді, який, як це загально визнано, є найцікавіша постать українського духу. У цих працях — можна сказати без перебільшення — висловлено, напевне, не менше, ніж 250 різних поглядів на Сковороду» [Чижевський 2004; с. 3]. У XX ст. здійснено аналіз світоглядних основ педагогічної спадщини (Ф. Науменко, Є. Приступа, І. Пуха, І. Табачников), проблеми естетичного й етичного виховання особистості (С. Бакай, Г. Гребенна, І. Іваньо, Г. Шевченко), погляди Г. Сковороди на особистість учителя, його роль і провідні завдання (І. Прокопенко, В. Струбецький). Ґрунтовні дослідження літературної спадщини, філософських ідей, світогляду Сковороди здійснив професор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Л. Ушкалов, якого по праву вважають одним із найавторитетніших дослідників життя і творчості титульного українського філософа.

Творчість Г. Сковороди, його думки, сприймання світу стали прикладом для наслідування, художніх роздумів Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, І. Франка, В. Поліщука, П. Тичини, М. Хвильового, Г. Хоткевича. Неокласик М. Зеров зробив переклад латиномовної сквородинівської поезії, Ю. Клен заявив про себе як поета сонетом «Сковорода». Знаходимо «сковородинівські знаки» й у творчості Ю. Андруховича, С. Жадана, О. Забужко. Під час свого візиту в Україну Папа Римський Іоанн Павло II цитує поезію Г. С. Сковороди: «Все мина, лиш любов зостається по всьому, все мина, та не Бог, не любов» [Ушкалов 2009; с. 6].

Григорія Сковороду можна по праву вважати і фундатором, і продовжувачем традицій української риторичної школи. З'ясуємо, як, у яких умовах народилася риторичність Сковороди, його жага до пізнання, аналізу, порівняння, настанови. Клас риторики в Києво-Могилянській академії Г. Сковорода успішно пройшов у 1739-1740 навчальному році у викладача Сільвестра Ляскоронського, який читав великий за обсягом курс «Засади ораторського красномовства», що спирався на грецьких і римських класиків, особливо на Цицерона. Саме в курсі риторики Г. Сковорода познайомився з поетичними тропами та фігурами й опанував композицію твору. Дослідниця З. Хижняк зазначала, що саме

в академії Сковорода опанував ідеї Сократа, Платона, Аристотеля, Цицерона, Плутарха і Декарта, познайомився з вченням Коперника й Галілея. Його світогляд формувався також на українській літературній спадщині, пов'язаній з гуманістичними традиціями.

Пізніше, у листах до учнів, Григорій Савич згадував, що в класі риторики велика увага приділялася тренуванню пам'яті, умінню логічно мислити й викладати свої докази. Мову студенти академії удосконалювали, складаючи вірші й промови — привітальні, панегіричні, судові, вчилися писати листи — поздоровчі, вдячні, вітальні, прощальні тощо. Улюбленими авторами називає Сковорода Горація, Ланганія, Овідія, Плутарха, Цицерона, Целарія. Філософ-просвітник не раз наголошував на тому, що слово вчителя відіграє визначну роль у навчанні та вихованні дитини. Він утвердився в цій думці після закінчення риторичного класу [Хижняк 1972].

Риторичний доробок Г. С. Сковороди представлений, перш за все, повчальними діалогами. Це пояснюється тим, що діалоги були звичною формою підготовки до богословських диспутів. Однак Сковорода засуджував їх схоластичний характер, звідси й негативна оцінка у вірші «Всякому городу нрав і права». Тому діалоги Г. Сковороди відзначаються живими рисами дійових осіб, написані зрозумілою мовою, а настанови в них дає освічена й добра душею людина — Друг, у той час як інші дійові особи належать до різних верств суспільства: селяни, козаки, студенти, що підтверджує ідею просвітницької місії діалогів Г.С. Сковороди.

Незаперечним риторичним потенціалом наділені байки Г. Сковороди, які фахівці оцінюють як невеликі філософські трактати. Оскільки байка має власні приписи та жанрові межі, Г. Сковорода розширює їх, виводячи не просто мораль, а філософську ідею. Так, основною ідеєю більшості Харківських байок стала «сродність», а сама байка сповнена риторичних запитань, які і не потребують відповіді, бо кожен читач має знати її у власній душі. Сповнені риторизму лекції Г. Сковороди. Курс Григорія Сковороди «Початкові двері до доброго християнського життя для молодого шляхетства Харківської губернії» починаються з міркувань Епікура: «Дякуймо, блаженному Богові за те, що потрібне зробив легким, а важке — непотрібним». У десяти невеличких главах з'ясовано поняття Бога, божого промислу, віри й гріха, подано 10 божих заповідей. Цей трактат істотно відрізнявся від звичних, традиційних богословських катехізісів, оскільки він не «завантажував» голову студента, а просто й зрозуміло вів його дорогою істини: «За золото можна купити село — річ важку, без якої можна обійтись. А от щастя, як необхідна необхідність, задарма дароване скрізь і завжди» [Ушкалов 2009; с. 84].

Отже, упевнено можемо сказати, що Григорій Сковорода повною мірою володів ораторським мистецтвом, довершено риторично будував свої лекції і бесіди, був переконливим у дискусії й полеміці. З позиції сучасного знання про теорію комунікації можемо говорити про педагогічну риторіку Сковороди і його риторичну педагогіку. Думається, що нові покоління українців ще довго

черпатимуть з криниці Сковороди, дивуватимуть світ його мудрістю, репрезентуватимуть українську культуру через Сковороду всьому світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ушкалов Л. В.* Григорій Сковорода і антична культура: [монографія]. Харків : Знання, 1997. 180 с.
2. *Ушкалов Л. В.* Григорій Сковорода. Харків : Фоліо, 2009. 123 с.
3. *Хижняк З. І.* Г. С. Сковорода і Київська академія. *Педагогічні погляди Г. С. Сковороди.* Київ : Вища школа, 1972. С. 170–184.
4. *Чижевський Д. І.* Філософія Г. С. Сковороди / підготовка тексту й передне слово проф. Леоніда Ушкалова. Харків : Прапор, 2004. 272 с.

Любов Умрихіна

кандидат філологічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

lubovumrikhina@gmail.com

МОРАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ В МОВІ ПРИТЧ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Філософсько-повчальні розмисли Г. С. Сковороди, закарбовані в його неповторних притчах, досі залишаються джерелом життєвої мудрості та орієнтиром у формуванні моральних настанов. Унікальні твори-символи «Убогий Жайворонок» та «Благородний Еродій» через повчально-настановчий посил відкривають людству істини щасливого світоіснування, що не мають ні часових, ні просторових меж. Напучувальний характер мови сквородинівської притчі дозволяє сприймати його мудрі життєві рекомендації як беззаперечні істини людського побутування, своєрідні заповіді сучасникам і прийдешнім поколінням.

Для вираження значення моральної настанови в мові придатні імперативні конструкції. Дослідженню імперативної модальності й особливостей утілення її в українській мові присвячено багато сучасних наукових розробок, спеціальних, комплексних, а також студійних, що тією чи тією мірою висвітлюють питання як структурно-граматичної організації імперативних конструкцій, так і специфіки їхньої реалізації у мові та мовленні (Л. В. Бережан, К. О. Бортун, О. Л. Даскалюк, Г. Г. Дрінко, Н. М. Костусяк, Т. А. Нестеренко, І. Л. Шевчук, Н. В. Швидка, С. В. Харченко та ін.). Проте висвітлення питання семантичної своєрідності й особливостей функціонування імперативних конструкцій у ролі моральної настанови позначене побіжним характером й недостатністю вивчення.

Галина Сюта ЛІНГВОСОФІЯ АФОРИСТИКИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	63
Лідія Ткаченко РИТОРИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	69
Любов Умрихіна МОРАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ В МОВІ ПРИТЧ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	71
Сусанна Хавіна ТЕКСТИ ВІРШІВ І БАЙОК ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ	75
Студентський медіапроект ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА КРОКУЄ СВІТОМ	85

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ЛІНГВОПРАГМАТИКА.

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ 90

Наталія Бирченко ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМА ТЮРКІЗМІВ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА МАЛИКА «ТАЄМНИЙ ПОСОЛ»	91
Наталія Рябокiнь НЕСТЕРЕОТИПНІ МОВНІ ІНДИКАТОРИ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ЗГОДИ	95
Ольга Черненко КОНЦЕПТ <i>МОВА</i> ЯК НАЦІОНАЛЬНА ДУХОВНА ЦІННІСТЬ У ПОЕЗІЯХ ВІКТОРА БОЙКА	100
Ангеліна Ганжа ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ПРОЄКЦІЯ БІОГРАФІЧНОЇ ІНСТАЛЯЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФІЛЬМІВ ПРО В. ВЕРНАДСЬКОГО)	108

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО 115

Оксана Румянцева-Лахтіна ФЕМІНОЦЕНТРИЗМ СІМЕЙНОЇ САГИ «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ» ЯК ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА РИСА ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ОКСАНИ ЗАБУЖКО	116
Олександра Телехова «А Я ВАМ ДАМ ПОРАДОНЬКУ, ЯК ЖИТИ ДО ПУТТЯ»: ДО 195-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЛЕОНІДА ГЛІБОВА (1827–1893)	121

УКРАЇНСЬКА СЛОВЕСНІСТЬ В ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЯХ 131

Ірина Кротова СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ	132
---	-----